

Радзімовська Оксана Віталіївна,
молодший науковий співробітник
відділу педагогічної освіти і освіти дорослих
ІПОД НАПН України

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПТНЗ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

В статті розглянуто особливості професійної соціалізації в юнацькому віці, значення та шляхи розвитку духовної культури майбутніх фахівців.

The article highlights the peculiarities of professional socialization in preadult age, the importance and the development of spiritual culture of the future professionals.

Протягом років незалежності основним завданням державного управління нашої держави був розвиток економіки, наслідком чого стало «виникнення нового типу людини – діяча, ділка, яка замінює особистість, людини, що є носієм раціональності як послідовного прагнення до свідомої й раніше поставленої мети, людини – «розумного егоїста», для якої почуття, спілкування, переживання втрачають самостійну цінність. ...Це людина без цінностей, без душі, без серця» [7, с.18]. Вирішення духовних проблем суспільства тривалий час залишалось поза увагою можновладців або перекладалось винятково на заклади освіти і культури, фінансування яких відбувалось за залишковим принципом.

Держава повинна мати потребу в духовній людині. Процвітання України, проведення ефективних реформ, побудова гуманістичного суспільства неможливі без розвитку духовності, духовної культури всієї спільноти та окремих її громадян. Відсутність чіткої програми духовного відродження українського суспільства гальмувала втілення будь-яких реформ у всіх сферах суспільного життя.

Саме тому, в останні роки представники інтелігенції, в т.ч. науковці дедалі більше уваги приділяють проблемі духовності. Психологічні аспекти

духовності знайшли відображення в роботах В.П.Москальця, Е.О.Помиткіна, М.В.Савчина, духовності професіонала у Е.О.Помиткіна, В.А.Пономаренко, філософсько-психологічні засади процесу духовного розвитку і виховання особистості розглядали І.Д.Бех, В.В.Зеньківський, В.О.Сухомлинський, дослідженню феномену духовної культури приділяли увагу Г.О.Балл, О.І.Даниленко, А.І.Комарова та інші. Питання взаємозв'язку духовності та сучасної системи освіти розглядали такі автори, як О.Коберник, В.Шадриков, формування духовної культури (І.А.Зязюн, П.Симонов). В працях А.Шендрика реалізовано системний підхід до вивчення духовної культури молоді.

Духовність розглядається вченими як вища підструктура людини; підкреслюється її інтегруюча, системоутворююча функція у формуванні цілісності особистості; обґрунтовується провідна роль духовності як регулятора поведінки і діяльності людини, його взаємин з іншими людьми.

Вивчення робіт вітчизняних авторів дозволяє виділити деякі фундаментальні ознаки духовності: Краса (естетичне світосприйняття, самовдосконалення та вдосконалення світу), Добро (гуманістичне світосприйняття, самовдосконалення та вдосконалення світу), Істину (пізнання, самопізнання, просвітництво) [11] та її елементи (ідеали, цінності, переконання, смисли) [5]. В якості найважливіших психологічних характеристик духовності виділяють також відповідальність за свої вчинки і поведінку, спрямованість особистості на творчий розвиток, в т.ч. в процесі професійного становлення.

Якісним показником духовного життя, потенціалом суспільства, необхідною умовою, без якої неможливе було б існування творчого потенціалу людини є духовна культура [1, 12]. І. Огієнко визначає "духовну культуру як інтелектуальний стан народу, що охоплює науку, віру, переконання, звичаї, етику та ін." [8, с.7-9].

Духовна культура суспільства створюється діяльністю кожного з його суб'єктів і спрямована на перетворення суспільного буття, розвиток духовності, всебічну самореалізацію кожної людини. Сформована духовна культура

передбачає не тільки духовну самосвідомість, а й соціальну активність, перетворюючи діяльність особистості, яка вимірюється обсягом створених нею духовних, гуманістичних цінностей.

В наш час перед сучасною молоддю постає безліч екзистенційних питань про власний сенс життя, місце в суспільстві, професії. Саме в юності відбувається ускладнення життєдіяльності юнаків, розширення (якісне та кількісне) соціальних, притаманних вже дорослому віку ролей, інтересів та, відповідно, збільшення самостійності й відповідальності. Більшість людей в цьому віці замислюється про вибір професії, а дехто вже починає трудове життя.

Розширення кола спілкування, необхідність узгоджувати з іншими людьми власну поведінку, вирішувати самостійно складні життєві проблеми активізує в юнацькому віці ціннісно-орієнтаційну діяльність, розвиток самосвідомості, рефлексії, сприяє усвідомленню власного «Я».

Якого ж працівника потребує сучасне суспільство? Серед головних завдань, що ставить перед освітою суспільство є не тільки підготовка фахівця, здатного професійно виконувати свою роботу, а й особистості, здатної ефективно співпрацювати в колективі, спрямованої на особистісно-професійне зростання. Важливим постає завдання бути особистістю, “яка має сучасний світогляд та моральну свідомість, гармонійно поєднує професійну компетентність і громадську активність, здатна до творчої інноваційної діяльності та конструктивної праці в проблемних ситуаціях” [13].

Звичайно, знайдуться керівники, які хочуть бачити на робочому місці посереднього виконавця, що не задає зайвих запитань, виконує швидко і точно поставлене йому завдання, досягає власної мети або цілей керівництва усіма можливими засобами – тільки б забезпечити прибуток. Хто страждатиме в результаті такої діяльності організації? Відповідь очевидна – прості люди, які придбають товар чи послугу і сам працівник, який зрадивши духовним принципам, ідеалам, сенсам, не зміг або не захотів творчо самореалізуватися. В одному зі своїх інтерв'ю Блаженніший Кардинал Любомир Гузар говорив:

«Для того, щоб застосовувати свої таланти позитивно, треба мати певну шкалу цінностей. Щоб робити добро – треба любити людей, шанувати їх, бажати їм добра. Всі інші цінності входять до загального великого образу «любити ближнього» [3].

Умови, що склались на ринку праці не дозволяють молодій людині побачити перспективи особистісного зростання, не створюють можливості самореалізації. В першу чергу це стосується учнів ПТНЗ – майбутніх робітників. І хоча в державі існує безліч вакансій на робітничі спеціальності, умови роботи не задовольняють майбутніх фахівців. Закриття профільних підприємств, низька заробітна плата, непрестижність більшості професій, авторитарний підхід в управлінні, відсутність можливостей реалізації на робочому місці основних духовних принципів - Краса, Добро, Істина, втрата віри, надії на краще – чинники, що перешкоджають творчому і духовному розвитку юнаків, а часто і призводить до глибокої психологічної кризи особистості. Особливо гостро криза втрати сенсів життя виявляється у молоді, оскільки швидка зміна соціокультурних складових не сприяє стабільності в процесі дорослішання.

Одним із основоположних соціальних процесів, що забезпечує успішне існування людини в середині суспільства є соціалізація - “процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення і розвитку як цілісної особистості” (2, с.314).

Похідним від цього поняття є “професійна соціалізація”, яке українська дослідниця І.В.Сидоренко розглядає як багатоплановий суперечливий процес входження індивіда в професійне середовище, засвоєння професійного досвіду й активне відтворення знань, норм і цінностей, які необхідні для входження в суспільні процеси і функціонування як повноправного члена трудового колективу.

Процес соціалізації особистості відбувається протягом всього життя, процес професійної соціалізації активізується в юнацькому віці, періоді професійного самовизначення, ідентифікації, адаптації. Е.Шпангером

юнацький вік розглядається як одна із стадій духовного розвитку [6]. Головним новоутворенням цього віку є відкриття “Я”, розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її якостей; поява плану побудови життя, поступова інтеграція в різні сфери життя. Саме в цей період відбувається також поглиблення професійних норм, правил, цінностей, прийняття і закріплення соціальної ролі представника певної професії. Професійно-технічний навчальний заклад є тим середовищем, в якому учні набувають спеціальні знання, навички та вміння, отримують перший досвід соціально-професійних відносин, усвідомлюють головні професійні цінності. Саме в процесі професійного навчання в учнів, на думку, І.В. Сидоренко, повинна відбуватися інтеграція “загальнолюдських” якостей індивіда з якостями професійними, до яких серед інших дослідниця відносить прагнення до професійно-творчої праці, прояви гуманізму і духовності. Зазначене вище підтверджує доречність формування в юнацькому віці духовно-професійних якостей і цінностей.

Саме тому серед усіх актуальних аспектів дослідження професійної соціалізації на сучасному етапі значне місце займає розгляд проблеми розвитку духовної культури майбутніх фахівців.

Духовна культура студента (учня ПТНЗ) – інтегративна професійна якість особистості, що характеризує орієнтацію на духовні цінності в особистісному розвитку та міжособистісній взаємодії. В своїх працях О.К.Нестеров виділяє критерії та показники духовної культури (культурна компетентність, духовна спрямованість, включеність в духовно-практичну діяльність), а також презентує алгоритм формування духовної культури студента. Першим з них, на думку вченого, є розширення досвіду духовного самопізнання в процесі освоєння навчального матеріалу, другим – інтеріоризація духовних цінностей людської культури в процесі вивчення культурних текстів, останнім - екстеріоризація досвіду духовного пізнання, переживання, оцінки в професійно-практичній діяльності [9].

Щоб сформувати духовну культуру особистості потрібний час. Духовний розвиток - це довгий і складний шлях по незнайомій країні. Він пробуджує

здібності, підіймає свідомість до нового рівня, трансформує елементи особистості, яка починає функціонувати в нових вимірах.

В процесі духовного розвитку вчені виділяють чотири етапи: 1) криза, що передує духовному пробудженню; 2) криза, викликана духовним пробудженням; 3) реакція, що йде за духовним пробудженням; 4) процес перетворення особистості.

Становлення духовності - це вища мета кожної особистості адже в міцному ґрунті духовності зростає Людина. Щоб творити добро – треба мати внутрішню духовну силу, щоб у випадку непевності – витримати, не дати себе підкорити [3].

Проблема духовного розвитку молоді залишається актуальною в українській державі. Освіта ж згідно з Законом України “Про освіту” є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. І. Огієнко вважає, що першочерговим у духовному розвитку особистості є вірне визначення його соціальної спрямованості: поєднання особистісних потреб з суспільними інтересами, виховання кращих загальнолюдських якостей [10].

Не можуть стояти осторонь цих важливих процесів і професійно-технічні навчальні заклади, в яких відбувається процес становлення учнів як майбутніх професіоналів. Поряд з дитинством, молодістю, зрілістю та старістю, юність є одним з важливих етапів життя, в процесі якого відбувається соціалізація. Саме в юнацькому віці відбувається професійне самовизначення, перше серйозне знайомство з професією та професійною спільнотою і, відповідно, професійна соціалізація.

Для вікового періоду 17 – 19 років характерне підвищення інтелектуальних здібностей, усвідомлення потреби у чіткій ціннісній орієнтації, у розвитку свідомості. Духовний розвиток на цьому віковому етапі набуває все більших ознак саморозвитку. А. Ц. Гармаєв називає точку 19-річчя критичною точкою, коли “всі попередні стереотипи розпливаються,

перестають бути твердими і незрозуміло тепер, що є цінністю для юнака чи дівчини” [4, с. 33].

У 17 - 19 років суттєво змінюється життєва позиція юнака чи дівчини, що пов'язано з вибором професії, початком інтимного життя, формуванням свідомого та самостійного світосприйняття. Поступово зростає відповідальність як ознака духовності. Юнацький максималізм у поєднанні з ідеалізмом виступає фактором прискорення духовного зростання [11].

Шляхами розвитку духовної культури учнів ПТНЗ можуть бути:

- розвиток рефлексії, яка передбачає здатність розмірковувати над своїм психічним станом, звертати увагу на свій внутрішній світ;
- створення умов для усвідомлення учнями себе часткою єдиного цілого – людської спільноти, природи, Всесвіту.
- розвиток саногенного мислення, що нейтралізує прояв почуттів, які не сприяють морально-духовному зростанню особистості й культивує вищі духовні переживання;
- розвиток творчої здатності особистості до самореалізації й самовдосконалення;
- стимулювання спрямованості учнів на пошук істини, засвоєння та створення духовних цінностей;
- формування естетичних смаків, вміння бачити, розуміти справжню красу та емоційно відгукуватися на неї;
- залучення учнів до суспільних заходів, що сприяють розвитку в них доброти, милосердя, потреби жити, діяти «для інших»;
- стимулювання прагнення учнів до пізнання та бажання ділитися духовними надбаннями;
- формування людини, яка має високий гуманістичний потенціал, моральну стійкість, постійне прагнення до втілення в життя вищих ідеалів людства;
- формування моральних установок, професійної компетентності, віри у світлі ідеали та почуття відповідальності за все, що відбувається навколо людини;

- гуманізація процесу виховання та навчання, в основі яких лежать повага до особистості, створення умов для формування та розвитку кращих якостей та здібностей вихованців тощо.

Духовний розвиток особистості, таким чином, реалізується передусім у сферах: розумової діяльності - як шлях від сприйняття інформації про навколишнє до глибокого усвідомлення її сутності; моральної діяльності - через референцію широкого спектру моральних норм (від засвоєння формальних норм ввічливості до прийняття гуманістичних принципів взаємодії з людьми); естетичної діяльності - у напрямі досягнення краси та вироблення потреби створювати прекрасне до оволодіння способами творіння прекрасних учинків, дій, речей.

Завдання щодо духовного розвитку учнів можна реалізувати тільки за умови реального зміщення акцентів педагогічної діяльності в бік гуманізації навчально-виховного процесу професійно-технічного навчального закладу. Для цього необхідні і трансформації «Я» педагога, його вдосконалення як людини культури, професіонала, суб'єкта моральної відповідальності. Адже людина спроможна вплинути на навколишній світ та викликати в ньому позитивні перетворення, якщо вона є мудрою, творчою, сприймає прекрасне, сповідує чесність, порядність, повагу, любов, толерантність, співчутливість та милосердя до інших.

Література

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії. – К., 2001
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник.- К.: Либідь, 1997. –376 с.
3. Гузар Любомир за матеріалами виступу Блаженнішого Кардинала Любомира Гузара, на відкритій події innovations.com.ua [2 грудня 2010 року], [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://innovations.com.ua/ua/articles/14357/lyubomir-guzar-biznes-ta-duhovni-sinnosti>
4. Гармаев А. Ц. Этапы нравственного становления ребенка / А. Ц. Гармаев. – М.: Центр межнационального и сравнительного образования, 1991. – 145 с.
5. Дашко Валентина. Структура і зміст духовної культури особистості// Валентина Дашко / Рідна школа. – 2003. – №5 (880). – С.17-19.
6. Зейгарник Б. В. Теории личности в зарубежной психологии / Б. В. Зейгарник. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 128.

7. Кремень В.Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації/ В.Г.Кремень// Педагогіка і психологія Вісник АПН України. – 2006. – №2 (51). – С.17–30
8. Кучинська І.О. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині Івана Огієнка: автореф. дис. канд. пед. наук. - К., 2000. - 20 с
9. Нестеров, Александр Климентьевич Формирование духовной культуры студентов педагогического университета в процессе освоения ценностного содержания культурологических дисциплин 2009, кандидат педагогических наук, Оренбург 13.00.01 Общая педагогика, история педагогики и образования, 184 с.
10. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу: Курс, читаний в Українському Народному Університеті. -К., 1918.-272 с.
11. Помиткін Е.О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія, дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук, 2009 р.
12. Перехейда Олександр Михайлович. Духовна культура як основа професійної майстерності педагога: проблеми формування та розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.10 – «Філософія освіти»/ О.М.Перехейда. – К., 2009. – 19 с.
13. Семіченко В. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? //Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія/За ред. І.А.Зязюна.-К., Віпол, 2000.-636 с.

Розвиток духовної культури учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі їх професійної соціалізації

О.В.Радзімовська

В статті розглянуто особливості професійної соціалізації в юнацькому віці, значення та шляхи розвитку духовної культури майбутніх фахівців.

Ключові слова: духовність, духовна культура, професійна соціалізація.

Развитие духовной культуры учащихся профессионально-технических учебных заведений в процессе их профессиональной социализации

О.В.Радзимовская

В статье рассматриваются особенности профессиональной социализации в юношеском возрасте, значение и пути развития духовной культуры будущих специалистов.

Ключевые слова: духовность, духовная культура, профессиональная социализация.

The development of spiritual culture of the students in vocational educational institutions in the process of professional socialization

O.V. Radzimovska

The article highlights the peculiarities of professional socialization in preadult age, the importance and the development of spiritual culture of the future professionals.

Keywords: spirituality, spiritual culture, professional socialization.